

Professor Bachmetjew and Ferdinand the King*

I. Azmanov
iazmanov@abv.bg

Abstract: Personal conflict between Porphyry Bachmetjew and Ferdinand the King is described in detail. The result was Sofia University to be closed down, and all professors to be victimized. Half year later, the University was restored without Bachmetjew. He was fired for ever.

Напоследък вестник *“Пенсионери”* (брой 26 от 2011 година) публикува кратка бележка за освиркването на княз Фердинанд от студентите на 3 януари 1907 година. Той бил посрещнат пред университета със свирки, дюдюкания, тракане на тенекиени отрязъци и обръчи от стари бъчви и бил замерван с гнили глави кромид лук, стари яйца и смачкани картофи. Каляската му била изпоцапана, а той бил обруган. Във връзка с изложеното в тази малка историйка стана ясно, че не се познават подробностите по тази скандална случка, станала с монарха на България преди повече от век.

Като студент се интересувах от нещастните моменти в българската наука. Интервюирах много учени от различни области на науката. Имах контакти и с уникалния ентомолог и спелеолог Иван Буреш. Бях го помолил да си припомни всички скандали в науката от младежките му години. Ние проведохме с него много разговори. Някой неща от тях съм публикувал, но не всичко. Иван Буреш тогава беше над 90те и имаше перфектна памет. Тази малка статийка от *“Пенсионери”* ме върна към спомените на Иван Буреш. Тогава зад студентството са стояли всички професори. Иван Буреш особено красноречиво обрисова освиркването и отражението му сред българското общество, в Европа, в Москва и в Бон.

Буреш посочва, че основният организатор на освиркването е професорът по физика Порфири Бахметъев, който по това време бил действителен член на Българското книжовно дружество. Като последица от действията му той бил уволнен от Университета в София. Заедно с Бахметъев били уволнени всички професори, а университетът бил закрит. След една година другите професори били възстановени, а Бахметъев не получил ново назначение. В началото бил уволнен без уговорки и финансови условия, губел само професорската си заплата. Тогава бил само на 47 години. Впоследствие Бахметъев завел дело и така се сдобил с малка пенсия. Българското книжовно дружество също му помагало финансово. Порфири Бахметъев е първият университетски преподавател по физика и експериментатор по биофизика в България. Той е и един от първите биофизици в Европа.

Конфликтът между Бахметъев и Фердинанд зрял, нараствал и се уголемявал за да се стигне до освиркването. Професор Бахметъев имал редица лични срещи с Фердинанд в двореца. Роденият през 1861 година Фердинанд бил една година по-малък от Бахметъев. Фердинанд не можел да говори правилно български. Той знаел добре немски, малко унгарски, френски и малко чешки. Българите от тази епоха говорели турски, румънски, гръцки и руски. Бахметъев говорел перфектно родния език на княза и няколко други езика като английски и латински. Изучавал и арабски.

Домашните учители, които били канени да обучават Фердинанд не винаги успявали да се справят със задачата. Някои от тях получавали упреци за неясноти в програмата, която прилагали. Професор Бахметъев бил един от тези домашни учители на Фердинанд. Съдбата

му по-късно е доста странна. Той обаче не паднал духом. След 1907 година вече не бил професор, но продължавал да е член на Българското книжовно дружество.

Финансовото обезпечаване на семейството му било сложна задача. Пенсията му била много малка. Той се справил с парите по уникален начин. От неговото перо са излезли над 250 публикации и книги на български, немски, руски и английски, за които е получил хонорар. Целият публикуван от него материал и до сега не е събран. За физиката като наука в България той е не само преподавател, а и експериментатор, изследовател и новатор.

Порфири Бахметьев се връща в Русия през 1913 година и започва да осъществява една грандиозна програма с огромен периметър, в края на която загива. Той изнася лекции из цяла Русия от всички области на физиката и знанието. Няма друг подобен пример в такъв огромен мащаб. Бахметьев поставя науката и знанието над Бога.

Интересен е моментът по възстановяване на руското му поданство. Иван Буреш разказва, че това бил много силен и много труден момент в съдбата на Бахметьев. Като младеж той имал републикански идеи. Като студент в Цюрих отпечатал в руската емигрантска преса републикански, революционни и анти монархически статии. В тях той хулел руския император. В резултат на това бил издаден специален имперски декрет, с който се отнемало гражданството на Бахметьев. След дипломирането му той не е можел да се върне в родината си. По-късно станал български поданик.

В България Бахметьев инициира и участва в създаването на Всеславянски пчеларски съюз. През 1912 година когато бил организиран конгрес на пчеларите в Москва, той все още нямал право да влиза в Русия. Иван Буреш разказва, че след като бил спрял на граничния пункт на Русия Бахметьев изпратил до руския император извинителна телеграма със силен текст. Той спал там няколко нощи докато чакал телеграма от руския император. И я е получил тази велика телеграма. Поданството му било възстановено със специална имперска телеграма. Така през 1912 година Порфири Бахметьев възстановил руското си поданство.

Под неговото научно ръководство в Москва бил създаден физически институт. И на следващата 1913 година той поел осъществяването на този грандиозен физически проект.

Неговото връщане в родното му селце Лопуховка се превърнало в приказен митинг. Той бил посрещнат като светец както показват двете фотографии. Запазена е и фотография от неговият гимназиален период. Той бил отличен ученик преди да замине да учи в Европа.

Всички български физици са се докосвали частично до Порфири Бахметьев. Той остава наш митичен учен. Смятам, че трябва да съберем в една поредица неговата научна продукция и всички негови фотографии, писма, дипломи, слова и легенди. Запазена е една библиография на Бахметьев, отпечатана през 1913 година в трудовете на *“Труды саратовской ученой архивной комиссии”*. В нея са събрани 223 негови публикации. Получих я от Саратов още по времето на Иван Буреш. Но има и друга библиография, публикувана от Буреш през 1948 година в трудовете на Библиографския институт, която съдържа 380 публикувани от Бахметьев заглавия. Сред тях е и статията му *“Цар Фердинанд как дипломат”*, отпечатана през 1912 година във вестник *“Сибирская жизнь”*, който се издава в Томск.

За Бахметьев има издадена една брошура от д-р Николина Сретенова, озаглавена *“Драмата на Порфирий Бахметьев”*. Тя е отпечатана през 1990 година и се състои само от 30 страници. Има и един анализ на доц. д-р Атанас Данаилов върху взаимоотношенията между Бахметьев и Август Вайсман по кореспонденски материали. Преди да дойде в България Бахметьев е бил асистент в катедрата на професор Вайсман. Буреш се е срещал с Вайсман и са разговаряли за Бахметьев.

Преди повече от две десетилетия се бяхме договорили с Атанас Данаилов да изследваме Бахметьев. Той трябваше да проучи немските и швейцарските му връзки, а аз руските. Атанас Данаилов за голямо съжаление загина доста отдавна. Неговото изследване, посветено

на Вайсман беше отпечатано във вестник “*Отечество*”, брой 5 от 8 март 1988 година. То е значимо, макар да очертава само отчасти техното общуване.

Разполагам с документи с почерка на Бахметъев и няколко пощенски картички, изпращани от него при пътувания в Будапеща през 1904 година, Цариброд – 8 октомври 1910 година, Русе – 13 март 1913 година, на път за Петербург – 17 май 1913 година, от Саратов – 11 април 1913 година, от Астрахан – 3 април 1913 година.

Въпреки, че Бахметъев не е изпитвал уважение към Фердинанд, пощенските марки с неговият портрет са оцелели в кореспонденцията му. Порфири Бахметъев възстановил руското си гражданство, но той е останал и български гражданин. Погребан е в Москва в Миуското гробище. През последния си ден на 14 октомври 1913 година той е бил само на 53 години.

Случаят с Порфири Бахметъев е уникален. Освен като физик той е значим и със скандалите, които са го заобикаляли отвсякъде. И нямаме никакво право да премълчаваме и двете положения – достойнството на учения и позора при оскверняването на държавността. Съгласието, което Бахметъев е постигнал с останалите професори е документирано многократно в техните лични архиви. Иван Буреш не е бил студент на Бахметъев. Неговото интелектуално формиране се дължи на приятелството между бащата на Буреш и Бахметъев, които се черпели с чешка бира и изпивали по цяла кофа всеки поотделно.

Ботаникът Николай Стоянов, който не бил в добри отношения с Бахметъев, наименовал на името на Фердинанд нов за науката вид в процес на угодничество, но те се оказват открити и описани от други изследователи преди него.

Ние имаме пощенски марки с образите на Фердинанд, Борис и Симеон, а нямаме с гениалния Бахметъев. Днес е настанало време за преоценки и за промени.

*Текстът на настоящия доклад е получен като електронно писмо и не е включен в сборника на III Конгрес по физически науки [Proceedings of the 3rd Bulgarian National Congress on Physical Sciences, Sofia, Bulgaria, Sep. 29 – Oct. 02, 2016, DVD, ISBN 978-954-580-364-2 Heron Press, Sofia] – бележка на ред.